

Charlotte Poussin

Vychovávateľka Montessori AP4

Preklad: Aneta Huberová SAMO

Montessori od narodenia do 3 rokov

Nauč ma byť samým sebou

Montessori
u vás doma

Podnetné
rady
a aktivity

Pre šťastné
a spokojné
bábätko

Montessori

od narodenia
do 3 rokov

Original French title: Montessori de la naissance à 3 ans

© 2016 Groupe Eyrolles, Paris, France

author: Charlotte Poussin

Všetky použité fotografie sú vlastníctvom Charlotte Poussin.

Asociácii Association Montessori Internationale (AMI) ďakujem za fotografie uverejnené na stranách 4 a 9.

Paulovi Bertinovi ďakujem za fotografie uverejnené na stranách 19 a 74.

Madeline Verguet ďakujem za fotografiu loptičky na strane 143.

Aurore Moehring ďakujem za fotografie krabičiek na strane 145.

Anne-Jeanne Etienbled ďakujem za fotografiu hračky s kolíkom na strane 145.

Shutterstock © Uvarov Stanislav: strana 111,

© Tetiana Iatsenko: strana 113, © YIFAN XU: strana 146.

Všetky práva vyhradené.

Nijaká časť tohto diela sa nesmie kopírovať bez predošlého súhlasu vydavateľstva

a Francúzskeho centra pre dohľad nad dodržiavaním autorských práv

- Centre français de l'exploitation du droit de copie.

Slovak Edition © Citadella, 2017

Translation © Mgr. Katarína Kukučková, 2017

Redakčné spracovanie: Eva Poláková

Návrh obálky a grafická úprava: Citadella

Vydalo vydavateľstvo Citadella v roku 2017

ISBN 978-80-8182-078-6

Charlotte Poussin

Vychovávateľka Montessori AMI

Predslov André Robefroid (AMI)

Montessori od narodenia do 3 rokov

Nauč ma byť samým sebou

Predslov

Konečne kniha, ktorá sa odvažuje povedať, čo je evidentné. Výchova začína od narodenia; výchova nespočíva vo formovaní ľudskej bytosti, ale v pomoci, aby tak človek urobil sám. Výchova je dobrodružstvo, ktoré človek začína narodením a končí smrťou, je to dobrodružstvo života.

Prichádza kniha, ktorá nám vysvetľuje jednoduchú skutočnosť: naše dieťa je od narodenia úplná bytosť so všetkými plusmi a mínusmi, s nadaním a preferenciami, jedinec obdarený vôľou a pripravený čeliť svetu. Ale, rovnako ako každý z nás, aj ono potrebuje pomoc. Čím adekvátnejšej a efektívnejšej pomoci sa mu dostane, tým lepšie bude táto nová bytosť schopná využiť svoj talent a žiť svoje dobrodružstvo šťastne a v harmónii.

Jedinou ambíciou tejto knihy je pomôcť nám pomáhať svojim deťom. Neponúka hotové návody, ale naučí nás vybudovať si s naším dieťaťom vzťah postavený na dôvere, rešpekte a harmónii. Pri čítaní tejto knihy objavíme dieťa také, aké v skutočnosti je, s vôľou skúmať a objavovať, s chuťou poznávať svoje okolie, pohybovať sa v priestore, ktorý ho obklopuje, ale predovšetkým s túžbou po kontakte a komunikácii so svojim okolím.

Mladí rodičia bývajú často neistí a niekedy dokonca vystrašení zázrakom, ktorým je ich malé dieťaťko. Nasledujúce stránky nám ukážu ako pozorovať a predovšetkým ako rešpektovať výnimočnú schopnosť koncentrácie, ktorú majú naše deti. Musíme si dobre uvedomiť, akou obrovskou výzvou je pre naše deti objavovanie okolitého sveta. Naučiť sa spoznávať zvuky a farby, rozoznať teplo a chlad, sladké od slaného a tisícky ďalších vnemov, ktoré si od dieťaťka vyžadujú také intenzívne úsilie, aké už nebude musieť vynaložiť nikdy viac, až po zvyšok svojho života.

Je potrebné nášmu dieťaťku poskytnúť najlepšie podmienky, ktoré prispejú k úspešnému zvládnutiu týchto komplexných úloh. Musíme mu vytvoriť stimulujúce prostredie, ktoré uľahčuje pohyb, a tým zároveň skúmanie. Je dôležité, aby sme sa vyvarovali príliš častému vyrušovaniu kon-

centrácie dieťaťa. Táto kniha nám neprináša len jednoduché a praktické rady, ale aj vysvetlenia, ktoré nám pomôžu lepšie pochopiť, čo sa deje v srdiečkach a dušičkách našich najmenších.

Naviac, naše dieťa neobjavuje len svoje telo a svoje zmysly, spraví totiž ten najvýnimočnejší a najprevratnejší objav zo všetkých objavov: zistí, že je samostatnou bytosťou, dospeje k sebauvedomeniu. Vzápätí veľmi rýchlo pochopí, že je schopné sa „rozhodovať“ samé. Môže sa rozhodnúť, či sa bude hýbať, vnímať, vydávať zvuky, či priťahovať pozornosť svojho okolia. Rozhodovať znamená vyberať, konať slobodne, uplatňovať slobodu. Znamená to stávať sa ľudskou bytosťou. Našou úlohou je pomáhať tomuto zrodu novej bytosti, ktorý nasleduje fyzickému zrodu. Na to sa potrebujeme naučiť správne pozorovať naše dieťa, rešpektovať jeho voľby. Je potrebné znásobovať príležitosti, v ktorý bude môcť vykonávať stále nové rozhodnutia, a tým trénovať svoju slobodu a nadobúdať vedomie.

Táto kniha nás nabáda k úvahe o výchove ako takej. Odkaz Marie Montessori ďaleko presahuje samotnú metódu. Stojí na intenzívnom pozorovaní dieťaťa v jeho prvých rokoch života. Dáva nám za úlohu rešpektovať úsilie, ktoré dieťa vynakladá na ceste za objavovaním sveta, iných ľudí a, predovšetkým, seba. Geniálnosť Montessori je, že dala konkrétnu a pozorovateľnú podobu veľmi starému filozofickému poznaniu, ktoré vyslovil už Sokrates alebo Platón v Theaitétosovi. Sokrates, keď sa vyjadroval o svojich žiakoch hovorieval: „Je zrejmé, že sa odo mňa nikdy nič nenaučili, ale sami v sebe našli a zo seba zrodili mnoho krásneho, ktoré je už ich.“

Zásluhou tejto knihy je, že nám pomáha zaviesť do praxe toto staré poznanie.

**André Roberfroid, riaditeľ Nadácie Montessori Francúzsko
a ambasádor Medzinárodnej asociácie Montessori (AMI)**

Podakovanie

Ďakujem Stanislasovi a našim piatim deťom: Solange, Jean-Baptistovi, Jeanne, Célestine a Maximovi. O posledne menovaného sa naša rodina rozrástla v roku 2014 a na mnohých fotografiách, ktoré ilustrujú túto knihu, je práve on. Jeho príchod mi dal chuť sa znova ponoriť do publikácií Marie Montessori a prečítať ich znova, tentokrát z pohľadu raného detstva. Nadschlo a motivovalo ma to do takej miery, že som sa rozhodla podeliť o prístup Montessori k tým najmenším. Ďakujem aj mojim rodičom.

Ďakujem André Roberfroidovi, riaditeľovi Nadácie Montessori Francúzska a ambasádorovi AML za predslov, ale aj za jeho víziu, presvedčenie, láskavosť a podporu.

Ďakujem všetkým, ktorí sa podieľali na tomto diele osobnými skúsenosťami, alebo k nemu inak prispeli: Patricia Spinelli a Isabelle Séchaud z ISMM, Odile Anot, Céline Alvarez, Aurore Moehring, Lydie Lecetre-Abbyad, Ioana Vasilescu-Bellenger, Héléne de Ségrais, Patricia Peterson-Fontenay, Joumana Hamel, Mia Mazzantini, Yolande Iquel, Elena, Aude, Marie, Nadia a Christelle, všetkým patrí moja vďaka.

Ďakujem školám, ktoré mi otvorili svoje brány: bilingválnej škole Montessori de Rueil-Malmaison, medzinárodnej škole Montessori du Jardin du Luxembourg v Paríži a Materskej škole Montessori de Boulogne.

Ďakujem AML a Joke Verheulovi za fotografie Marie Montessori, ale aj za ostatné fotografie, moja vďaka patrí Anne-Jeanne Etienbled, Madeline Verguet, Paul Bertinovi.

Ďalej ďakujem figurantkám Alice, dvojčatám Ebose a Onose, Adamovi, Edouardovi, Tristanovi a Martinovi.

Ďakujem celému editorskému tímu a predovšetkým Gwénaëlle, Sandrine a Anne.

A ďakujem aj vám, drahí čitatelia, za to, že knihu držíte v rukách.

Túto knihu venujem všetkým deťom, sú našou budúcnosťou.

Obsah

Predslov	V
Podakovanie	VII
Úvod	XII
1 Maria Montessori (1870 - 1952)	4
Jedna z prvých žien s lekársnym titulom v Európe	5
Prvý dom detí	6
Otváranie nových škôl a nárast popularity	7
Montessori dnes	10
2 Vývoj dieťaťa v období od 0 do 3 rokov	14
Vývojové fázy obdobia 0 až 3 roky	18
Pred narodením	18
Narodenie	21
0 až 2 mesiace	26
Od 3 do 4 mesiacov	29
Od 5 do 6 mesiacov	30
Od 7 do 10 mesiacov	31
Od 11 do 13 mesiacov	33
Od 13 do 18 mesiacov	34
Od 18 mesiacov do 2 rokov	35
Od 2 do 3 rokov	36
Absorbujúca myseľ	38
Senzitívne obdobie	42
Senzitívne obdobie poriadku	48
Senzitívne obdobie pohybu	49
Senzitívne obdobie reči	50

Senzitívne obdobie zdokonaľovania zmyslov	54
Senzitívne obdobie drobných predmetov	54
Senzitívne obdobie socializácie	55
Ľudské tendencie	56
3 Potreby dieťaťa vo veku od 0 do 3 rokov	58
Potreba koncentrácie	59
Potreba slobody, ale aj limitov	62
Naučiť sa byť slobodný	63
Sloboda, poslušnosť, uvedomenosť a neposlušnosť	64
Potreba sebauvedomenia a smerovania k nezávislosti	69
4 Montessori prístup v domácom prostredí	74
Prípravme sa na príchod bábätká tým, že si uvedomíme našu úlohu	76
Naša úloha pozorovateľa	76
Naša úloha príkladu	78
Naša úloha sprievodcu	81
Naša úloha garanta vzťahov a ich kvality	84
Jednotlivé štádiá vzťahu	84
★ Do 8 mesiacov	84
★ Od 8 do 15 mesiacov	85
★ Od 15 mesiacov do 3 rokov	86
Rozvíjajme kvalitný vzťah	88
Aby sme dokázali vytvoriť kvalitný vzťah, nezabúdajme na seba	91
Prijmeme dieťa do pripraveného prostredia	92
Dajme prednosť zjednodušenému svetu, ktorý zohľadňuje senzitívne obdobia	93
Podporujme poriadok	93
Podporujme zdokonaľovanie zmyslov	95

Podporujeme inteligentný pohyb	96
Podporujeme reč a komunikáciu	96
Prostredie, ktoré sa prispôsobuje dieťaťu, a dieťa, ktoré sa prispôsobuje prostrediu	97
Posteľ	97
★ Topponcino	97
★ Kolíska	99
★ Nízka posteľ	101
Izba	104
Kúpeľňa	107
Zvyšok domu	108
Prostredie, ktoré rešpektuje vývoj a potreby dieťatka	110
Jedlo	110
★ Jedlo je čas na utužovanie vzťahov	110
★ Dojčenie	111
★ Odstavenie	112
★ Krmenie lyžičkou	112
★ Jedlom krmíme súčasne telo i dušu	114
Spánok	115
Potty training	120
Povzbudivé a hravé prostredie	123
Hrať sa bez hračiek	124
Ako vyberať hračky	127
Vyhraďiť predstavivosti správne miesto	128
Dôvera je najkrajší dar, ktorým podporíte dôveru	131
Ponúknime deťom stimulujúce aktivity	134
Na stimuláciu zraku	136
Závesné hračky	136
Závesné objekty	139

Objekty a aktivity na precvičovanie zraku	139
Na stimuláciu sluchu	141
Na stimuláciu hmatu	142
Na stimuláciu chuti a čuchu	142
Na rozvoj motoriky	143
Jemná motorika	143
Hrubá motorika	146
Na stimuláciu formovania reči	148
Na stimuláciu samostatnosti	150
Osobná starostlivosť	150
Starostlivosť o vnútorné prostredie	151
Starostlivosť o vonkajšie prostredie	154

5 Montessori v kolektívnych zariadeniach 158

Záver 166

Prílohy 169

Štyri návody na závesné hračky	170
Užitočné kontakty	174
Bibliografia	175
Publikácie Marie Montessori	175
Ďalšie publikácie	175
Ostatné zdroje	176

Úvod

Malý človečik je plnohodnotnou, rovnoprávnou osobou a obdobie prvých tisíc dní na svete ovplyvní celý jeho život, lebo ide o obdobie, v ktorom sa vytvára jeho individualita. Tri najdôležitejšie roky, na ktoré si vedome nepamätáme, ale naše podvedomie navždy nesie ich stopu. Dieťa si v tomto veku zaslúži najvyššiu pozornosť. Má byť zahrnuté láskou a obklopené hodnotnými vzťahmi. Veríme, že táto kniha prispeje k šíreniu kolektívneho povedomia o zásadnom význame prvých troch rokov života dieťaťa, v ktorých sa má k výchove pristupovať ako **k podpore života**. Inými slovami, výchova má byť vnímaná ako služba najmenšiemu a najzraniteľnejšiemu, ktorý na prežitie, adaptáciu a harmonický vývoj potrebuje našu podporu.

Vychovávať znamená pomáhať, znamená to poskytnúť podporu. Táto pomoc by mala byť adekvátne dávkovaná, lebo každá nepotrebná pomoc sa môže stať prekážkou v prirodzenom vývoji a rovnováhe dieťaťa. Všetko je otázkou správnej miery. **Ako pomáhať ale nepomáhať príliš?** Na túto otázku sa pokúsím odpovedať v mojej knihe, v ktorej som čerpala z prác doktorky antropológie, psychiatričky a pedagogičky Marie Montessori, ako aj z mojich osobných skúseností „rodiča výskumníka“, matky piatich detí, ktoré dnes majú 2 až 17 rokov. Samozrejme, že som sa nezapadla inšpirovať aj vlastným detstvom.

„Dieťa je jediným vodítkom, ktoré nás dovedie k tomu, ako by mala výchova vyzeráť.“

Maria Montessori, *L'Éducation et la Paix*.

Aby sme boli schopní dieťa správne usmerňovať, je potrebné vopred poznať jednotlivé fázy jeho vývoja a to nielen fyzického, ale aj psychického, lebo jeho duševný svet je v období 0 – 3 roky veľmi bohatý a intenzívny. Duševný vývoj dieťaťa totiž začína už od jeho narodenia, ba dokonca ešte pred ním. Povahové vlastnosti dieťaťa sa formujú v závislosti od okolností jeho života v období 0 – 3 roky. Zlé povahové vlastnosti, nadobudnuté v tomto období, je možné jednoducho napraviť v období 3 – 6 ro-

kov. Vo veku 7 – 12 rokov sa vyvíja morálne povedomie dieťaťa. O to viac, že jeho vlastná vôľa sa dostatočne vyvinula v predchádzajúcich obdobiach.

Ak by som však mala vybrať len jeden odkaz, ktorý Maria Montessori chcela prostredníctvom publikácií, kníh a prednášok odovzdať, tak by to bezpochyby bol význam rešpektovania dieťaťa. Domnievala sa, že dospelí príliš nástojčivo trvajú na tom, aby ich deti poslúchali, chcú mať všetko pod kontrolou, organizovať a zasahovať do činnosti detí a i napriek tomu, že ich vedú tie najvznešenejšie pohnútky na svete, svojím zásahom len potláčia spontánne konanie dieťaťa, ku ktorému ho podnecujú jeho prirodzené životné potreby. Nazdávala sa, že človek je týmto fenoménom obmedzovaný už od narodenia a že práve to vysvetľuje podstatu podvedomého konfliktu, ktorý pretrváva medzi dospelými a deťmi.

**„Vo svete dospelých
sa nemôže odohrať nič,
čo by sa najskôr
neodohralo vo svete dieťaťa.“**

Maria Montessori, *L'Éducation et la Paix*.

Dokonca zámerne, aby si to verejnosť uvedomila, používala veľmi silné slová: áno, adaptácia dieťaťa je nevyhnutná, ale nesmie byť náhla, dieťa je ako krehký púčik, ktorý potrebuje pomalú a nerušenú adaptáciu, inak by mohlo stratiť svoju osobnosť a/alebo by sa u neho mohli vyvi-

núť vážne poruchy, ktoré ona nazývala „úchylkami“.

Bolo jej ľúto, že dospelí deti nepoznajú dobre, že ich považujú za budúce osoby, ktoré je potrebné vtesnať do nejakej formy, uspôbiť ich na stále materialistickejšie prostredie, ktoré sa čím ďalej, tým viac vzdďaľuje prírode. Hovorila o dospelých „nevidiacich deti“, neschopných spoznať ich vlastnosti a ciele, ktoré sa od vlastností a cieľov dospelých líšili. Takýto stav má za následok boj, z ktorého dospelý vždy vychádza víťazne, i keď unavený, no dieťa zostáva frustrované a nepochopené, prípadne zranené, či zakomplexované. Dospelí takto prichádzajú o pocit šťastia a príležitosť pozitívne prispievať k vývoju dieťaťa a o možnosť pokojného spolunažívania s dieťaťom. Dieťa v tom celom stráca pocit vlastnej hodnoty. Tento pocit menej-

cennosti znižuje jeho sebadôveru, čo však môže skončiť aj tak, že dieťa svoj život premení na výzvu, ktorá ho bude hnať k tomu, aby bolo stále lepšie ako ostatní, a to z neho môže v konečnom dôsledku spraviť úzkostného, bojazlivého, nie príliš láskavého a málo spolupracujúceho človeka.

Maria Montessori proti sebe stavala dva prístupy: prístup láskavý, naplnený prácou, nezávislosťou a spoluprácou a prístup nenávistný, vlastnícky, vzbudzujúci závislosť a súťaživosť.

Ide teda o kľúčovú otázku.

Pokiaľ je dieťa obklopené prostredím, ktoré podnecuje harmonický vývoj jeho osobnosti, stáva sa lepšou ľudskou bytosťou, sebaistým, samostatným, kreatívnym a štedrým človekom s dobrým duševným zdravím a chuťou vytvárať lepší svet.

Každé dieťa je prísľubom, lebo v sebe nesie poklad v podobe entuziazmu a lásky. Každý novorodenec je pre ľudstvo novou nádejou. Aby sa naplnila, musíme ochrániť prirodzené pozitívne mechanizmy detstva.

Výchova je najlepšou cestou k mieru. Preto je naša misia vychovávateľov taká dôležitá.

Našu úlohu by sme mohli zhrnúť do týchto troch bodov:

- ★ Opakovať, rešpektovať a pochopiť činnosť dieťaťa jeho pozorovaním.
- ★ Podporovať túžbu malého dieťaťa po skutočných činnostiach, viesť ho k samostatnosti, pomáhať mu tak, aby sme mu neslúžili, stanoviť správnu hranicu intervencie, lebo dieťa vo svojej podstate nechce byť závislé od poskytnutia pomoci. Chce mať pokoj a možnosť naučiť sa robiť veci samo.
- ★ Komunikovať obozretne, lebo dieťa je veľmi citlivé, zaujímať sa o jeho dojmy a pocity. Skôr spolupracovať ako prikazovať.

Maria Montessori bola skutočným obhajcom detských práv. Od vychovávateľa sa neočakáva, že bude dokonalý, ale že spraví všetko najlepšie ako vie. Musíme si uvedomiť, že naším cieľom je pomôcť každému dieťaťu a tým pomôcť k zlepšeniu celého ľudstva. A v čom tkvie tajomstvo úspechu? Dozista k úspechu stačí prosté uvedomenie si už spomínaného princípu a dostatok pokory pri jeho uplatňovaní.

Jednoducho byť namiesto mat.

1 **Maria Montessori**

(1870 - 1952)

Jedna z prvých žien s lekárskeym titulom v Európe

Maria Montessori prišla na svet 30. augusta 1870 v Chiaravalle, v malom mestečku pri talianskej Ancone. Bola jedinou dcérou svojich rodičov. Jej otec, štátny zamestnanec, bol pomerne prísny a matka pochádzala z rodiny vedcov. Obom veľmi záležalo na tom, aby sa ich dcére dostalo kvalitného vzdelania, a preto sa po dovŕšení jej pätnástich rokov presťahovali do Ríma.

Maria proti vôli všetkých začala študovať medicínu. Toto štúdium bolo v tej dobe dostupné len pre mužov. Mimoriadne povolenia, ktoré jej mali umožniť túto výnimku, si musela tvrdo vybojovať. Celé jej štúdium bolo sledom vyhratých bitiek. Maria je stelesneným dôkazom húževnatosti a odvahy. Napríklad k pitvám sa dostávala sama po skončení prednášok, pretože sa považovalo za nevhodné, aby sa im venovala v prítomnosti mužských kolegov! V roku 1897 sa stala prvou ženou v Taliansku, ktorej sa podarilo získať lekárskeho titul.

Vo Francúzsku, Anglicku a Taliansku ďalej pokračovala v štúdiu biológie, psychológie a filozofie. Pracovala na psychiatrickej klinike v Ríme, kde sa venovala deťom s mentálnym postihnutím. Práve tu dospela k záveru, že tieto deti potrebujú skôr pedagogickú ako medicínsku pomoc. Na viacerých konferenciách obhajovala ich práva a dôstojnosť. Následne štát zriadil školu ortofrénie (umenie rozvoja intelektuálnych zručností) a jej vedenie zveril Marii Montessori. V zariadení mala v starostlivosti väčšinu hendikepovaných detí z Ríma. Neúnavne ich pozorovala a venovala sa ich vývoju. Usilovala sa o to, aby sa im dostalo viac rešpektu, stimulov a aby sa tak stali aktívnejšími a sebaistejšími.

Maria Montessori našla inšpiráciu v prácach dvoch francúzskych lekárov z 18. storočia, doktora Jeana Itarda a jeho žiaka Édouarda Seguina. Jean Itard sa preslávil tým, že pomohol známemu Victorovi, divokému dieťaťu z Aveyronu, ktoré malo približne 10 rokov, keď ho našli v lese, kde žilo ako zvierka a následkom toho, že vyrastalo osamote, neprejavovalo žiadne vlastnosti ľudskej rasy. Príbeh tohto dieťaťa inšpiroval François Truffaut,

ktorý v roku 1969 natočil film *Divoké dieťa* (v orig. *L'Enfant sauvage*). Édouard Seguin je autorom pedagogického materiálu, ktorý je určený pre deti s postihnutím.

Maria Montessori sa pri navrhovaní rozličných aktivít a práci s hendikepovanými deťmi inšpirovala práve ich prácami. Ukázalo sa, že deti dosahovali nevidané úspechy predovšetkým v oblasti čítania a písania. Niektoré z týchto detí sa zúčastnili testovania, ktoré absolvujú deti na konci primárneho vzdelávania a dosiahli výborné výsledky. Ich úspech bol pre ňu objavom. Rozhodla sa vyskúmať, čo deťom bez hendikepu bráni v primeranom vývoji a pre ich potreby pripravila potrebný pedagogický materiál. Príležitosť sa čoskoro objavila...

Prvý dom detí

Po štyroch rokoch, počas ktorých pôsobila ako profesorka Pedagogického inštitútu na Univerzite v Ríme, kde pokračovala vo výskume histórie antropológie a jej uplatnenia v pedagogike, sa jej naskytla príležitosť vytvoriť centrum starostlivosti o deti bez postihnutia. Do jej opatery sa dostali bezprizorné deti z robotníckej štvrte San Lorenzo v Ríme. V januári 1907 Maria Montessori otvorila svoj prvý *Casa dei Bambini* („Dom detí“). Hneď na začiatku nechala vyrobiť nábytok proporčne prispôsobený výške detskej postavy, čo vtedy predstavovalo revolučné riešenie. Prijala asistentku, s ktorou sa spoločne starala o približne päťdesiat detí, ktoré mali k dispozícii pedagogické pomôcky navrhnuté pôvodne pre postihnuté deti.

S vedeckým prístupom sledovala deti, ako sa spontánne vyvíjajú v prostredí, ktoré pre nich pripravila. V škole panovala rodinná atmosféra napriek tomu, že pripomínala skôr vedecké laboratórium. Pedagogické pomôcky prispôsobila odpozorovaným potrebám detí a pripravila im aj nové aktivity. Aj ona sama bola prekvapená sebadisciplínou a schopnosťou malých detí sústrediť sa. Pozitívne skúsenosti a zistenia sa len tak hrnuli. Vypozorovala, že deti potrebujú poriadok, možnosť slobodne si zvoliť činnosť a veno-